

STREDOEURÓPSKE HUMANISTICKÉ FÓRUM 2020

HUMANIZMUS A VÝZVY
21. STOROČIA

SPOLOČNOSŤ PROMETHEUS
– združenie svetských humanistov

STREDOEURÓPSKE HUMANISTICKÉ FÓRUM 2020

HUMANIZMUS A VÝZVY 21. STOROČIA.

ISBN: 978-80-570-2640-2

9 788057 026402

Zostavovateľ:	PhDr. Roman Hradecký (ed.)
Recenzenti:	prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc. doc. PhDr. Matej Beňo, CSc.
Jazyková korektúra:	PhDr. Ľudmila Šimčáková
Vydavateľ:	Spoločnosť Prometheus – združenie svetských humanistov
Sadzba:	Danielson, s.r.o.
Tlač:	Danielson, s.r.o.
Vydanie:	Prvé
Počet strán:	180
Rok vydania:	2020
Náklad:	500 kusov

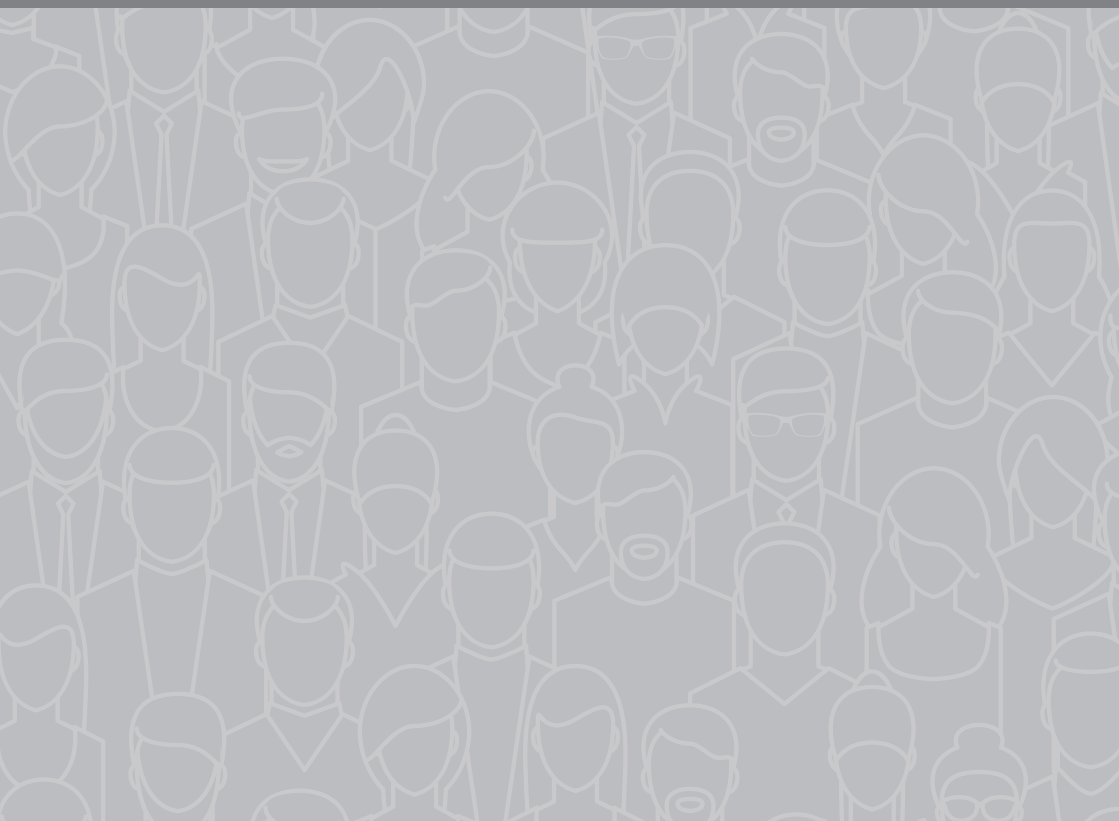
Vydané vďaka podpore Humanists International, nadácie Pantheon Foundation, Jána Miadoka i členským príspevkom, darom a podielu z 2 % daní, ktoré venovali naši členovia a sympatizanti.

SPOLOČNOSŤ PROMETHEUS – združenie svetských humanistov
Pod Bánošom 14 • 974 11 Banská Bystrica
e-mail: office@prometheus.sk • www.prometheus.sk

HUMANIZMUS A JEHO HODNOTY AKO RIEŠENIE PROBLÉMOV SPOLOČNOSTI 21. STOROČIA

Profesor PhDr. Erich Mistrík, CSc., je profesorom Systematickej filozofie. Vyštudoval estetiku a filozofiu na Filozofickej fakulte UK. Od roku 1990 vyučuje estetiku, estetickú výchovu, občiansku a multikultúrnu výchovu na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave. Výskumne sa venuje témam identity, dejinám európskej kultúry, metódam estetiky. Spolupracuje s viacerými mimovládnyimi organizáciami. Viedol zahraničné aj domáce vzdelávacie a výskumné projekty (PHARE, TEMPUS, UNESCO, VEGA, KEGA a i.).

Je autorom množstva vedeckých publikácií, z ktorých sú najznámejšie: *Vstup do umenia* (1994), *Kultúra a multikultúrna výchova* (s kolektívom, 1999), *Slovenská kultúra v multikulturalizme* (2005), *Estetický slovník* (2007), *Estetická výchova ako nástroj sebareflexie* (2016). Je autorom viacerých stredoškolských a vysokoškolských učebníc. Žije v Bratislave. Viac: www.erichmistrík.sk

Spoločnosť Prometheus – združenie svetských humanistov udelila profesorovi Erichovi Mistríkovi čestný titul **Humanista roka 2014** za aktívnu a otvorenú obhajobu vedy, vzdelávania, sekulárneho charakteru štátu, za propagáciu humanizmu a jeho hodnôt na Slovensku.

Humanizmus a ateizmus

Abstrakt

V monoteistickom náboženstve je človek podriadený absolútnemu, nekonečnému, všadeprítomnému a vševediacemu Bohu. Všetko ľudské snaženie má byť nasledovným, obdivom Boha a vierou v neho. Slobodnú vôľu tiež riadi Boh. Z tohto podriadenia sa človek oslobodzuje poznávaním sveta, prekonávaním strachu z nepoznaného, odvrhovaním viery a samostatným prístupom k životu. Naplno si užívať svoj pozemský život môže človek len bez podriadenia sa Bohu. Skutočný humanizmus, ktorý podporuje rozvoj človeka a oceňuje hodnotu človeka, je preto možný len spolu s ateizmom. Humanizmus je presvedčením o svojbýtnej hodnote človeka a jeho vlastnej zodpovednosti za svoj život. Ateizmus nie je len tvrdením o neexistencii bohov, ale vychádza z poznania, že náboženstvá sú kultúrno-historickým produktom.

Abstract

In a monotheistic religion, man is subordinate to the absolute, infinite, omnipresent and omniscient God. All human endeavor is to be by following, admiring, and believing in God. God also controls free will. Man is freed from this submission by knowing the world, overcoming the fear of the unknown, rejecting faith and by individual approach to life. Man can enjoy his earthly life to the fullest only without submitting to God. A true humanism that supports human progress and values human, is therefore possible only in conjunction with atheism. Humanism is a conviction about distinctive value of man and his own responsibility for his life. Atheism is not just a claim of the non-existence of gods, but it is based on the knowledge that religions are a cultural-historical product.

Človek v monoteizme

Bohovia, božstvá a nadprirodzené sily majú v polyteistických náboženstvách obmedzenú moc, ohraničený sektor pôsobenia, aj obmedzené vedenie o svete napriek tomu, že patria do nadprirodzeného sveta a ich schopnosti presahujú schopnosti ľudí.

Preto síce napr. grécki bohovia môžu zasahovať do osudov ľudí, o čo sa v gréckych príbehoch aj často úspešne usilujú, ale nemajú nad svetom a ľuďmi absolútnu moc. Ľudia ich niekedy oklamú, prípadne zvrátia rozhodnutie bohov vo svoj prospech. Vzt'ah človeka a boha v polyteistických náboženstvách je veľmi rôznorodý a človek v nich rozhodne nie je pasívnou silou, ani bezmocnou bytosťou.

Tri najväčšie monoteistické náboženstvá, ktoré tvoria jednu líniu vo vývoji náboženských predstáv, vychádzajú z iného obrazu boha (v slovenskom pravopise Boha) a z iného vzt'ahu človeka k bohu. Boh je v nich večný a nekonečný, všadeprítomný, vševediaci a všemocný. Starozákonný Jahve z judaizmu, kresťanský

Boh z Nového zákona a tiež islamský Allah z Koránu, všetky tieto tri predstavy zosobňujú rovnaký princíp absolútnej bytosti. Podobné bytosti sú aj v základoch iných monoteistických náboženstiev – Achnatovo uctievanie Atona, Bahá'í, zoroastrizmus a ďalšie. Viaceré z nich síce nezdôrazňujú natoľko absolútnosť (večnosť, všemocnosť a iné schopnosti) Boha, prinajmenšom ich však implicitne predpokladajú – ak je Boh iba jeden a jediný, nemôže byť iný. (Neberieme teraz do úvahy skrytý polyteizmus v týchto náboženstvách, ktorý sa v kresťanstve prejavuje učením o Svätej Trojici alebo vierou v iné nadprirodzené bytosti – duchov, anjelov, božských poslov, svätcov a ďalších.)

Preto sa monoteistické náboženstvá stavajú k človeku inak ako polyteistické. Vzťah monoteistických náboženstiev k človeku sa v zrelej podobe prejavil práve v týchto troch najväčších náboženstvách, ktoré patria do skupiny tzv. abrahámovských náboženstiev.

Judaistický, kresťanský aj moslimský Boh sú absolútnymi tvorcami sveta, absolútnymi pánmi nad svetom. V bežnom povedomí sa niekedy nedoceňuje obsah slova „absolútny“ – absolútne vedenie, absolútna moc, všadeprítomnosť, večnosť: Bol tu a bude tu vždy, bol a bude všade, vie a vidí všetko, môže čokoľvek.

Ak takýto Boh stvoril svet a človeka, stojí tu proti sebe (vedľa seba, nad alebo pod sebou) jedna absolútna bytosť a jedna konečná bytosť. Tá druhá je slabá, lebo je obmedzená časovo, priestorovo, má obmedzené vedenie a obmedzené schopnosti. Málokedy si pri posudzovaní monoteistických náboženstiev uvedomujeme obrovský rozdiel medzi nimi: Ak Boh vie, vidí a dokáže vždy, všade a všetko – ako môže s ním súťažiť malá, ním stvorená konečná bytosť, ktorá vie, vidí a dokáže len niečo, len niekedy a len niekde? Človek sa musí podriadiť Bohu, musí ho rešpektovať, musí sa ho báť, musí ho počúvať, o inej možnosti sa vôbec nedá uvažovať. Nielenže nie je možné o nej reálne uvažovať, taká možnosť pre skutočne veriaceho človeka ani nevznikne ako problém. Čo povie Boh, čo chce Boh, to proste platí, lebo to prichádza od absolútnej bytosti. (Preto sa Izrael nemôže vzdať svojich území, lebo všemocný Jahve ukázal Mojžišovi krajinu, kde mali Židia žiť. Ak to povedal všemocný Boh, žiadny človek to nemôže zmeniť.)

V základných princípoch týchto troch monoteistických náboženstiev je zakotvené, že človek s Bohom nemôže a nemá súťažiť. Vzniká však otázka, čo takýto človek vôbec dokáže vo svojom živote, ak všade a vždy je okolo neho táto absolútna bytosť? Vynára sa problém so slobodnou vôľou človeka, ktorou vraj Boh človeka obdaril – k tomuto problému sa ešte vrátime.

Otázku, čo človek zmôže vo svete stvorenom absolútnym Bohom, preformulujeme na zásadnú otázku: Aká je hodnota tejto obmedzenej bytosti vo svete plnom Boha? Pokúsime sa odpovedať na tri podotázky:

1. Ako je v tejto situácii človek podriadený Bohu?
2. Má človek vôbec nejakú snahu vyslobodiť sa z tejto podriadenosti?
3. Ako je možný (a je vôbec možný) život mimo tohto podriadenia?

Ako model nám z monoteistických náboženstiev poslúži kresťanstvo a na pomoc si pozveme európskych mysliteľov z rôznych dôb, ktorí formulovali odpovede na tieto otázky. Pokúsime sa tak nájsť odpoveď na základnú otázku:

- a) Aká je hodnota človeka v monoteistickom svete?
- b) Akú podobu má humanizmus v takom svete?
- c) Ako môžu spolunažívať humanizmus a monoteistické náboženstvo?

Ako sa človek podriaduje Bohu

„A tak ste nám priviazali na krk večného pána, aby sme sa ho báli vo dne i v noci. Kto by sa nebál boha, ktorý všetko predvída, o všetkom uvažuje, všetko pozoruje, myslí si, že sa na neho všetko vzťahuje, o všetko sa zaujíma a je pretážený starosťami? píše Ciceru, keď interpretuje myšlienky Epikura o prirodzenom svete, teda myšlienky o svete, ktorý funguje „bez božskej dômyselnosti“¹. Lactanius neskôr pokračuje: „Aký úžitok má boh z človeka, vraví Epikuros, ak ho stvoril pre seba? Zaiste aby bol niekto, kto by chápal jeho dielo, kto by ho mohol i zmyslom obdivovať i nahlas vyjadrovať prozreteľnosť v usporiadaní, rozum pri konaní a cnosť pri uskutočňovaní. A predovšetkým, aby si ctí boha“².

Človek sa Boha môže iba báť, obdivovať ho a ctíť si ho – pretože Božie dielo je také úžasné, že obmedzený pozemský človek s Bohom nikdy nemôže súťažiť, môže ho len ticho oslavovať a dúfať, že sa táto všemocná bytosť na človeka nenahnevá. Ako píše L. Feuerbach, „pocit závislosti je zdrojom náboženstva“³. Strach núti človeka, aby neustále sledoval, čo si pomyslí a čo urobí Boh. Predstava, že človek niečo podobné nikdy nedokáže, ho dvojnásobne núti byť závislým – okrem strachu ešte aj bez prestania obdivovať Božie dielo.

A tak sa človek neustále utieka k Bohu – obdivuje ho a bojí sa ho, lebo Boh vidí každý krok, každú myšlienku človeka. Preto len u Boha, u absolútnej bytosti, môže nájsť ochranu pred Božím (absolútnym) hnevom i pred prírodnými nešťastiami. „K hľadaniu ochrany u bytosti, od ktorej závisí on sám aj celá príroda, ho (človeka) nevedie usudzovanie, ale vedomie vlastnej slabosti a úbohosti“⁴.

Boh je absolútnou autoritou, ktorá tvorí, rozhoduje, oplyvňuje, ktorú treba poslúchať. J. S. Mill zdôvodnil silu náboženstva práve tým, s akou veľkou morálnou silou na človeka dokáže akákoľvek autorita pôsobiť. „Ak všetko, čo nás o morálke kedykoľvek učí, nás učí ako náboženstvo (...) a náboženstvo získalo za to všetko

1 EPIKUROUS: *O šťastnom živote*. Bratislava: Pravda, 1989, s. 221.

2 TAMTIEŽ, s. 371.

3 FEUERBACH, LUDWIG: *The Essence of Religion*. Amherst: Prometheus Books, 2004, § 2.

4 HUME, DAVID: *Dialogy o prirodzenom náboženstve*. Praha: Dybbuk, 2013, s. 136.

*kredit*⁴⁵, tak autorita Boha sa len upevňuje a človek prehlbuje vedomie vlastnej slabosti.

Dokonca sa „žiadny dobrý skutok nepridržiava Božieho slova ako viera (...), kresťanovi stačí viera, nepotrebuje žiadne činy, aby bol zbožný“⁴⁶. Ak by kresťan „vopred neveril a nebol kresťanom, jeho činy by vôbec neplatili, ale boli by čírym bláznovstvom a trestuhodným, odporným hriechom“⁴⁷ – Absolútna viera v absolútnu bytosť sa stala hlavným zákonom ľudského života. Človek už nemusí nič samostatne konať, má len veriť v absolútneho Boha, a tak sa stať dobrým kresťanom, aby dosiahol večnú spásu. Človek sa už nebojí iba Boha a oslavuje Boha. Už aj prestáva konať, lebo mu stačí veriť.

Proces podriadenia ide ešte ďalej. T. de Boer (2003) interpretuje posmrtné poznámky B. Pascala: „Boh Abraháma, Boh Izáka, Boh Jakuba, nie filozofov a učencov. Istota. Istota. Pociť. Radosť. Pokoj. Boh Ježiša Krista“⁴⁸. Dôležitá nie je predstava o „Bohu filozofov“ – o Bohu, ktorého poznávame rozumom a hľadáme fakty zdôvodňujúceho jeho existenciu. Dôležitá je viera v Boha Starého Zákona, táto viera nám dáva istotu, nie rozum a poznanie.

Teda človek už iba neobdivuje Boha a bojí sa ho (Epikuros), už nemusí konať, aby dosiahol spásu (Luther), človek nemusí ani myslieť a racionálne zvažovať súvislosti, stačí veriť (Pascal). Istotu v živote dáva len Boh (Pascal). Posledným cieľom ľudského života je síce šťastie, ale aj to nachádza človek v Bohu: „Dovŕšením človeka ja však dosiahnutie posledného cieľa, ktorým je dokonalá blaženosť, alebo šťastie, ktoré spočíva v nazeraní boha“⁴⁹. „Boh má totiž svoju blaženosť na základe svojej prirodzenosti, avšak človek ju dosahuje účasťou na božskom svetle“⁴⁰. Človek je šťastný preto, lebo ho stvoril Boh.

Je to pochopiteľné, pretože od Boha dostávame všetko, čo pre svoj život potrebujeme (ako to paroduje Voltaire):

Logomachos: Uvidíme, či ovládaš katechizmus. Prečo sa modlíš k Bohu?

Dondindak: Pretože sa patrí klaňať Najvyššej bytosti, od ktorej všetko dostávame.

Logomachos: Nie najhoršie na barbara! A čo si od nej pýtaš?

Dondindak: Ďakujem mu za všetko dobro, ktoré užívam, i za všetko zlo, ktorým ma skúša; ale veľmi sa chránim od neho niečo pýtať. On predsa lepšie vie než my, čo potrebujeme“⁴¹.

5 MILL, JOHN STUART: *Three Essays on Religion*. Amherst: Prometheus Books, 1998, ss. 622-627.

6 LUTHER MARTIN: *Výbor z diela*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 225.

7 TAMTIEŽ, s. 233.

8 BOER, THEO DE: *Bůh filozofov a Bůh Pascalův. Na pomezí filosofie a teologie*. Benešov: Eman, 2003, s. 16.

9 TOMÁŠ AKVINSKÝ: *Kompendium teologie*. Praha: Krystal OP, 2010, s. 162.

10 TAMTIEŽ, s. 127.

11 VOLTAIRE, FRANÇOIS-MARIE AROUET: *Filozofický slovník*. Bratislava: Pravda, 1976, ss. 60-61.

Človek sa absolútne podriadil Bohu. Aj preto kresťanská teológia celé storočia zápasí s problémom slobodnej vôle človeka, ktorý sa podľa vlastnej skúsenosti predsa sám rozhoduje, čo a ako koná. Základné vysvetlenie tohto problému však podal už Aurelius Augustín:

„Skrze svoje Sväté písmo nám totiž zjavil, že ľudská vôľa sa môže slobodne rozhodovať. (...) Samotné Božie prikázania by pre človeka nemali žiaden význam, keby sa vôľou nemohol slobodne rozhodnúť, že ich vyplní, a tak dospeje k prisľúbenej odmene. Bolí totiž dané preto, aby sa človek nemohol vyhovoriť na nevedomosť“¹².

„Tí, čo už spoznali Božie ustanovenia, nemajú teda možnosť vyhovoriť sa na nevedomosť, na ktorú sa ľudia zvyčajne vyhovárajú. No ani tí, čo nepoznajú Boží Zákon, nezostanú bez trestu“¹³, „aby sa biedny človek neodvažoval oslavovať seba samého, a nie Pána, za to, že dobre žil a konal dobré skutky“¹⁴.

Slobodná vôľa tak vôbec nevedie človeka von z područia Boha. Iba mu umožňuje, aby sa slobodne podriadil alebo nepodriadil Božej vôli. Trest či odmena ho však dostihnú v každom prípade bez ohľadu na to, či si uvedomuje, čo robí, alebo nie. Boh tak človeka obdaril slobodnou vôľou, ale zároveň zrušil výsledky ľudských činov, lebo odmeňuje a trestá bez ohľadu na rozhodnutie človeka. *„Boh pôsobí aj v srdciach ľudí tak, aby sa ich vôľa naklonila, kam on chce: buď ju svojím milosrdenstvom nakloní k dobru, alebo ju, ako dôsledok hriechov ľudí, nakloní ku zlu“¹⁵.*

Človek sa teda rozhodol zhrešiť, a preto ho Boh nakloní ku zlu – ale to Boh dal človeku slobodnú vôľu, aby mohol zhrešiť, takže bez pôsobenia všemocného Boha nezhreší. Vlastne ho Boh naklonil ku zlu už pred hriechom, nie až po ňom. Nech sa človek akokoľvek snaží, je stále v moci Boha.

Výsledok: V monoteistickom náboženstve, kde „proti sebe“ stoja všemocný absolútny Boh a konečná, slabá pozemská bytosť, má človek jedinú možnosť – podriaďiť sa Bohu. Zmyslom života človeka je uctievanie Boha. Človek nemá imanentnú a autonómnú hodnotu, jeho hodnota a hodnota jeho života sú odvodené od hodnoty Boha. Humanizmus v monoteistickom náboženstve nie je humanizmom, ale teizmom, pretože nie je hľadaním imanentnej hodnoty človeka, ale zdôvodňovaním hodnoty Boha.

Ako sa človek oslobodzuje od Boha

Podľa T. Hobbesa, *„neustály strach, sprevádzajúci ľudstvo, vždy keď nepozná príčinu a žije akoby v temnotách, musí mať nevyhnutne nejaký objekt. A preto tam, kde nič nevidieť, niet ničoho, čomu pripísať svoje šťastie alebo nesťastie okrem nejakej neviditeľnej moci alebo neviditeľného aktéra.“¹⁶. Strach z nepoznaných dôvodov, ako*

12 AUGUSTINUS AURELIUS: *O kresťanskej náuke. O milosti a slobodnej vôli*. Prešov: Petra, 2004, s. 179.

13 TAMTIEŽ, s. 181.

14 TAMTIEŽ, s. 183.

15 TAMTIEŽ, s. 213.

16 HOBBS, THOMAS: *O človeku*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 101.

funguje svet, viedol človeka k tomu, aby si predstavoval bohov a iné nadprirodzené sily. Preto cestou k oslobodeniu môže byť len postupné prenikanie do pohybu sveta, postupné pochopenie, ako svet funguje, ako človek ovplyvňuje svoje šťastie i nešťastie. Tento proces básnicky opísal Titus Lucretius Carus (citujeme v češtine, pretože ide o básnický preklad – poznámka autora)¹⁷:

*„Do očí bilo, jak hnusně pověra dusná
dusila lidský život a tiskla ho k zemi;
její hlava se šklebila z oblastí nebes,
hrozivým pohledem stíhající smrtelné tvory –
až přišel Řek, jenž první smrtelné zraky
na ni se osmělil upřít a první jí čelit.
Věhlas bohů ho neodstrašil, ni blesky
ni hromem hrozící nebe, jež urputnou vůli
mu naopak ponauklo v duši tím víc, aby toužil
přírody brány a závory prolomit první.
Dosáhla svého ta bujará duševní síla;
daleko překročil ohnivě ohrady světa
a proputoval svým rozumem nesmírný vesmír.
Odtud co vítěz nám přinesl pravdu: co může
se stát, co ne, jak má každá věc svoje meze
a každá možnost svůj mezník hluboko tkvící.
Oplátkou proto teď deptáme pověru sami,
šlapeme po ní a nebi jsme vítězstvím rovni.
Jednoho bych se bál: že si pomyslíš třeba,
že je to bezbožná věda, žes nastoupil cestu
hříchu. Naopak: právě z té bohobojnosti
časteji vzešly zlé a bezbožné činy.“*

Človek môže súťažiť s bohmi („nebi jsme vítězstvím rovni“) vtedy, keď pochopí, ako je svet usporiadaný a ako funguje. Nie je to bezbožná veda, ktorá by viedla k hriechom. Naopak, práve ona prekonáva všetky hriechy, aké vyvoláva viera v bohov. Podľa Lucretia sa poznaním príčin človek nielen oslobodzuje od bohov, ale stáva sa im rovným a dokonca zlepšuje svoj morálny profil – lebo ho už neťažia náboženské príkazy, ale sila jeho rozumu mu udáva smer poznania i správania.

Z tohto poznania vedie priama cesta k uvažovaniu J. S. Milla, či je náboženská viera nevyhnutná pre dobro človeka, alebo je to len náhodný príviesok; „a či zisky, ktoré ponúka, nemožno dosahovať inými spôsobmi“¹⁸. Dá sa dokonca „ukázať, že niektoré z najväčších zdokonalení, ktoré človek urobil vo svojom morálnom pove-

17 LUCRETIUS, TITUS CARUS: *O přirodě*. Praha: Svoboda, 1971, ss. 12-13.

18 MILL, JOHN STUART: *Three Essays on Religion*. Amherst: Prometheus Books, 1998, s. 594.

domí, vznikli bez náboženstva, alebo napriek nemu¹⁹. Človek tak nielenže prestáva považovať vieru v bohov a v Boha za kľúč k dobrému životu, ale uvažuje, že sa bez nich celkom zaobíde, pretože ich nepotrebuje, dokonca mu môže viera brániť v dobrom živote.

Aj taký hlboko veriaci mysliteľ, akým bol B. Pascal (Boh Abraháma, nie Boh filozofov), vnímal človeka ako mysliacu bytosť: „Človek je zjavne stvorený na to, aby myslel. V tom spočíva všetka jeho dôstojnosť a celá jeho prednosť; a všetkou jeho povinnosťou je, aby myslel správne. A podľa poriadku myslenia má začať u seba, u svojho tvorcu a svojho určenia²⁰. Hoci B. Pascal odmieta vnímanie Boha ako súčasť rozumovo uchopiteľného sveta a pre človeka postulujú vieru v transcendentného Boha ako základ životnej istoty – predsa človeku stanovuje, aby myslel a aby myslel o sebe a o svojom živote. Oslobodzovanie človeka spod Božej vôle sa vŕtia i tam, kde viera pretrváva.

Výsledok: Človek môže a má hľadať vlastný zmysel svojho života, pretože je obdarený rozumom a schopnosťou myslieť. S pomocou rozumu môže chápať, ako svet funguje, a tak prichádzať k formovaniu svojho života sebou samým. Humanizmus, ktorý vyviera z oslobodzovania sa od monoteistického Boha, je humanizmom hľadania prírodzenej hodnoty človeka. Boh je stále v pozadí, ale človek sa začína vynárať ako samostatná a suverénna bytosť. Hodnota človeka je v hľadaní svojho samostatného postavenia vo vesmíre.

Ako človek žije bez Boha

Monoteistický Boh žiada od človeka, aby sa sústredil na oslavu Boha a na svoju spásu v posmrtnom živote. Ak podľa T. Hobbesa *bohovia vznikli preto, aby ľudia spoznali príčiny diania vo svete, a Boh preto, aby spoznali základnú príčinu všetkého*²¹, znamená to, že človek hľadal príčiny mimo tohto sveta. Pretože ich nevidel a nepoznal okolo seba, či v sebe, hľadal ich tam, kde ich nemohol vidieť – mimo sveta, po smrti, vymyslel si transcendentný svet, v ktorom neplatia zákonitosti prírody. Výsledkom bolo znevažovanie života v prospech toho, čo je mimo života a v prospech toho, čo nasleduje po živote. Vytvoril si tak „Boha, ktorý sa zvrátil na protiklad života (...). V mene boha bolo vyhlásené nepriateľstvo voči životu, voči prírode, voči vôli žiť²². V takomto náboženstve nie je ľudský život potrebný, ten je len prípravou na večný život v blaženosti. Potrebná je smrť, lebo ona nám otvára cestu k blaženosti. Ako píše F. Nietzsche o apoštolovi Pavlovi: „Pavol jednoducho preložil ťažisko tohto celého života za tento život – na lož o Ježišovi, ktorý vstal z mŕtvych. V podstate nemohol život vykupiteľa vôbec potrebovať – potreboval smrť na kríži a ešte niečo k tomu²³“.

19 TAMTIEŽ, s. 605.

20 PASCAL, BLAISE: *Myšlenky*. Praha: Mladá fronta, 1973, s. 11.

21 HOBBS, THOMAS: *O človeku*. Bratislava: Kalligram, 2010

22 NIETZSCHE FRIEDRICH: *Antikrist*. Bratislava: Iris, 200, s. 25.

23 TAMTIEŽ, s. 46.

Taký Boh ide však nielen proti životu, ale aj proti ľudskej schopnosti myslieť. „Človek nemá myslieť“²⁴ – to je logický dôsledok prvotného hriechu zo Starého Zákona. Adam a Eva spoznali, že sú nahí, začali rozmýšľať o svojej nahote, a to bol ich prvý hriech. Nie náhodou sa ten strom volal Strom poznania. Ak poznávaš, prieči sa Bohu a stihne ťa trest!

Súčasná rímsko-katolícka cirkev síce akceptuje rozum a racionálne poznanie ako cestu k pochopeniu sveta, rozum však už od Tomáša Akvinského považuje za podradný voči viere, tak ako je tento svet podriadený Bohu. Podľa bývalého pápeža Benedikta XVI. „rozum je schopný s istotou poznať existenciu Boha zo stvorených vecí, no len viera dokáže s ľahkosťou a s absolútnou istotou, bez omylu spoznať pravdy, ktoré sa týkajú Boha, a to vo svetle jeho milosti. Poznanie viery teda nikdy nie je v rozpore so zdravým rozumom“²⁵ (Benedikt, 2012). Podľa tohto pápeža viera nemôže byť v protiklade k rozumu preto, lebo je jeho dovŕšením. Rozum poskytne podklady pre poznanie sveta, avšak až vierou sa človek dostáva k Bohu a k pochopeniu života po smrti – a to je pre monoteistické náboženstvo najdôležitejšie.

S vierou, ktorá vedie človeka k imitácii Boha, k nasledovaniu jeho krutosti a k strachu z nej, k poslúchaniu neľudských morálnych príkazov Boha, taký človek však „musí byť buď neužitočný pre ľudstvo, alebo problémový a nebezpečný občan“²⁶. Preto sa človek môže stať skutočne samostatným človekom, ktorý nie je podriadený Bohu, iba vtedy, ak sa odpúta od viery. Len po odpútaní sa od viery sa môže človek naplno venovať svojmu pozemskému životu, ktorý je jediný, aký má.

Len bez viery môže človek naplno uplatniť svoje prirodzené schopnosti, čo je predstava, ktorá dozrieva už aj vnútri kresťanskej viery. Podľa P. della Mirandolu Boh povedal Adamovi: „Adam! Nepridelil som ti žiadne určité sídlo, žiadnu tebe vlastnú podobu ani žiadne zvláštne dary – a to preto, aby si získal a mal také sídlo, takú podobu a také dary, aké si podľa vlastného prania a úsudku sám zvolíš. ...budeš určovať svoju prirodzenosť podľa svojej vlastnej slobodnej vôle“²⁷.

Človek má svoj vlastný rozum, svoju slobodnú vôľu, svoje vlastné predstavy o živote, preto sa „človek stal tým, čím je, prostredníctvom seba samého; a potreboval na to pomoc iných bytostí. Avšak tieto bytosti neboli nadprirodzenými výtvarmi imaginácie, ale reálnymi, prirodzenými bytosťami“²⁸.

24 TAMTIEŽ, s. 53.

25 BENEDIKT XVI. na audiencii: *Viera a rozum ako cesta k poznaniu Boha*. 21. 12. 2012., Zdroj: <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocclanku=20121121057>, navštívené 1. 9. 2020.

26 HOLBACH, PAUL HENRI THIRY D^r: *Christianity Unveiled. Being an Examination of the Principles and Effects of the Christian Religion*. Project Guttenberg: 2012, s. 1620.

27 MIRANDOLA, GIOVANNI PICO DELLA: *O dôstojnosti človeka*. Praha: Oikmenhh, 2005, s. 57.

28 FEUERBACH, LUDWIG: *The Essence of Religion*. Amherst: Prometheus Books, 2004, § 5.

„Človek nie je nič iné, iba to, čo zo seba urobí“²⁹. „Človek nie je nič iné, iba svoj projekt“³⁰. Ak sa stratí Boh s jeho príkazmi, zákazmi a strašením, človek sa už nemôže na nič vyhovárať. Musí si riadiť svoj osud sám. Sám si určovať ciele, sám hľadať prostriedky na ich dosiahnutie, sám niest' zodpovednosť za výsledky. Nemôže nič priniesť na inú bytosť.

Tu sa rodí skutočná hodnota človeka. Ak je podriadený príkazom nadprirodzenej a všemocnej bytosti, ak ho niekto nevyhnutne a neustále vedie pri stanovovaní cieľov a prostriedkov, vtedy ani zodpovednosť nenesie sám pred sebou, ale zodpovedá sa tej bytosti. V takej situácii nemôže byť človek sám sebou. Jeho hodnota sa odvodzuje od toho, ako nasleduje nadprirodzenú bytosť. Jeho hodnota sa odvodzuje od hodnoty nadprirodzenej bytosti.

Aký humanizmus si môže budovať človek, ktorý je sám sebe svojím projektom? Jeho humanizmus je humanizmom ľudským, nie božským. Umožňuje človeku vážiť si samého seba kvôli tomu, čo dokáže – nie vkladať na zváženie svoje schopnosti do rúk Boha. Umožňuje aj vážiť si a tolerovať druhých ľudí, ktorí sú rovnako len svojimi vlastnými projektmi a nie projekciami Božích zámerov. Umožňuje vážiť si aj ľudí, ktorí inak zmýšľajú, čo znamená aj ľudí veriacich v rôznych bohov. „Centrálным presvedčením každej náboženskej tradície je, že všetci ostatní sú len zhlukom chýb, alebo prinajlepšom, nebezpečne neúplní. Intolerancia je vnútorné obsiahnutá v každej viere“³¹. Ak človek odmietne vieru, dokáže si vážiť ľudí s vierou, lebo ich nepovažuje za chybných. Ak prijme určitú vieru, musí ju prijať ako jedinú a okamžite odmietnuť iných ľudí kvôli ich vieram, pretože monoteistické náboženstvá sú zjavenými náboženstvami. Čo mi zjavil absolútny Boh, to je absolútna pravda a iná pravda nielenže neexistuje, ale je len chybou v myslení, ktorá nemá právo byť propagovaná. Pre veriaceho človeka ľudia inej viery majú nižšiu hodnotu ako ľudia jeho viery, lebo ľudia inej viery veria v niečo, čo protirečí pravdivej podstate sveta, v ktorú verí on.

Ak sa aj veriaci človek pokúša o toleranciu, viera samotná mu v tom zabráni. Ako písal pápež Ján Pavol II. v encyklike *Fides et ratio*: „Na druhej strane musí teológia zamerať svoj pohľad na poslednú pravdu, ktorú jej zverilo Zjavenie... Veriť v možnosť poznania všeobecne platnej pravdy nie je ani najmenej prameňom netolerancie. Naopak, je nutnou podmienkou pre úprimný a opravdivý dialóg medzi osobami. Len pod touto podmienkou je možné prekonávať rozdelenia a kráčať spolu cestou, ktorá vedie k celej a úplnej pravde, sledujúc chodníčky, ktoré pozná len Duch vzkrieseného Pána“³². Prekonávať rozdiely medzi ľuďmi, aby sme sa mohli vzájomne tolerovať, môžeme podľa tejto encykliky vtedy a tak, že všetci budú „kráčať k celej a úplnej pravde“, teda ku kresťanskému Ježišovi Kristovi (= Duch vzkrieseného Pána) – čiže tolerujem ťa, ak uveríš v to isté, čo ja.

29 SARTRE JEAN PAUL: *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1987, s. 19.

30 TAMTIEŽ, s. 39.

31 HARRIS, SAM: *The End of Faith: Religion, Terror and the Future of Reason*. New York: W. W. Norton, 2005. ss. 110.

32 JÁN PAVOL II.: *Encyklika Fides et ratio*. Bratislava: Don Bosco, 1998, ss. 56-57. Zdroj: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/fides-et-ratio>, navštívené 5. 9. 2020.

Výsledok: Viera v Boha bráni človeku, aby si užíval svoj život, bráni mu samostatne sa rozhodovať, bráni mu v tolerantnej koexistencii s druhými ľuďmi. Preto len bez Boha sa človek môže naplno tešiť zo života. Len vtedy je plnohodnotnou a samostatnou bytosťou. Len vtedy dokáže hlboko a tolerantne spolunažívať s druhými. Humanizmus ateizmu je skutočným humanizmom, lebo nič nebráni imanentnej hodnote človeka. Človek bez Boha je suverénnou, autonómnou bytosťou. Ak je bez Boha, vtedy človek sám určuje, čo je pre neho dôležité, sám si programuje život iba na základe vlastných potrieb, túžob a poznania.

Monoteistické náboženstvo v sebe nesie určité prvky humanizmu, pretože predpokladá, že všetci ľudia sú si pred Bohom rovní. Princípiálne by teda monoteizmus nemal ľuďom určovať rôzne hodnoty. Humanizmus je však v monoteistickom náboženstve obmedzený, pretože človeka, jeho hodnotu, jeho samostatnosť, jeho aktivitu podriaďuje absolútnemu Bohu. Taký humanizmus – aj keby platil pre všetkých ľudí rovnako – potláča aktivitu človeka. Núti človeka, aby sa neriadil svojou vôľou, ale aby rešpektoval vôľu Boha. Akákoľvek veľká je samostatnosť človeka je v takom náboženstve, v konečnom dôsledku ju obmedzuje absolútnosť Boha.

Skutočný humanizmus vedie človeka k tomu, aby suverénne poznával svet, aby sa k nemu staval ako samostatná bytosť, aby svoju hodnotu odvodzoval len od svojho života. Preto je plný humanizmus možný len v spojení s ateizmom.

Jasne to vyjadril kedysi B. Russell:

„Čo teda robiť.“

Chceme stáť na vlastných nohách a pozerat' sa na svet poctivo a priamo - na jeho dobré aj zlé stránky, na jeho krásu aj na to, čo je ošklivé; chceme vidieť svet taký, aký je a nebát' sa ho. Chceme dobývať svet rozumom, miesto toho, aby sme sa otrocky podrobovali strachu, ktorý niekedy vyvoláva. Konceptia boha je predstava, odvodená zo starovekého orientálneho despotizmu. Je to predstava absolútne nedôstojná slobodného človeka. Nepripadá vám pokorujúce a ľudských bytostí nedôstojné, keď vidíte, ako sa ľudia v kostoloch ponížujú, ako si vyčítajú, že sú biedni hriešnici, a všetko, čo k tomu patrí? Mali by sme sa vzpriamiť a otvorene pozrieť svetu do tváre. Musíme sa snažiť urobiť zo sveta to najlepšie, čoho sme schopní a ak to nebude také dobré, ako by sme si priali, bude to predsa lepšie ako to, čo z neho za dlhé veki urobili tí druhí. Dobrý svet vyžaduje znalosti, láskavosť a odvahu; netreba ľútosťivo vzdychať za minulosťou, ani neslobodno sputnávať slobodné myslenie názormi, ktoré pred dávnymi vekmi vyslovili nevedomí ľudia. Dobrý svet si žiada smelý pohľad a slobodného ducha. Potrebuje nádeje do budúcnosti, a nie neustále pripomínanie minulosti, ktorá je mŕtva a ktorú, ako pevne veríme, ďaleko prekoná budúcnosť, ktorú dokáže vytvoriť ľudský duch³³.

33 RUSSEL, BERTRAND: *Prečo nie som kresťanom*. Zdroj: <http://www.zosity-humanistov.sk/1998/10/preco-nie-som-krestanom>, navštívené 5. 9. 2020.

Terminologická poznámka

Na záver ešte krátko ukážeme, čo sa v tomto texte skrýva v termínoch ateizmus a humanizmus.

Ateizmus nechápeme ako jednoduché odmietanie existencie Boha či bohov. Neexistencia nadprirodzených bytostí sa prostriedkami vedy dokázať nedá, pretože tieto predstavy rátať s porušovaním prírodných zákonov a sú založené na iných psychických aktivitách, na viere, strachu a poslušnosti, zatiaľ čo veda pracuje s metódami poznávania. Okrem toho dokázať, že niečo neexistuje, nie je možné. Je možné dokázať, že niečo existuje. Navyše, po odmietnutí jedného boha/Boha okamžite prichádza možnosť tvrdiť, že existujú iní bohovia. Preto to nestačí.

Skutočný ateizmus ide hlbšie. Vychádza z vedeckých poznatkov kultúrnej antropológie, religionistiky, histórie, jazykovedy, etnológie, umenovedy, archeológie, evolučnej biológie, psychológie, fyziológie a iných vied. S ich pomocou súčasný ateizmus nepotrebuje vyvracať existenciu bohov, pretože s pomocou vedy možno dokázať, kde, kedy, ako a prečo sa náboženské predstavy o bohoch rodili a ako sa vyvíjali. Dá sa ukázať späťosť náboženských predstáv so zmenenými stavmi vedomia a s halucináciami, dá sa ukázať ich postupný vývoj od jednoduchého hľadania príčin prírodných úkazov, cez predstavy o bytostiach mimo prírodu, cez personalizáciu prírodných síl do bohov až po monoteistických Bohov. Dá sa ukázať história náboženských rituálov a sociálnych štruktúr, aj vývoj písaných textov, ktoré mali zachytiť svet božstiev.

Takýmito spôsobmi ateizmus nemusí vyvracať existenciu bohov/Boha. Stačí ukázať, že predstavy o božstvách vznikali ako súčasť ľudského života od praveku a že súčasne, aj vysoko sofistikované predstavy o monoteistických Bohoch sú len výsledkom prirodzeného vývoja ľudského chápania sveta. Dá sa tak ukázať ich funkcia v živote človeka, aj ich historický, biologický a kultúrny základ. Dá sa ukázať aj nadbytočnosť takýchto predstáv pre život človeka.

Humanizmus v tomto texte chápame ako oceňovanie hodnoty ľudstva (človeka). Človek má v tomto chápaní hodnotu preto, lebo je schopný riadiť svoj osud, rozvíjať svoje fyzické aj psychické danosti, je mu vlastná starostlivosť o svoj vlastný druh s vedomím svojho postavenia v prírode. Je to kombinácia etických ideálov ľudskej dôstojnosti, rozvoja ľudských schopností, šťastia a zodpovednosti. Podporuje aktívny prístup človeka k sebe samému a k svetu a hľadá také riešenia problémov, ktorých je schopný človek sám, bez utiekania sa k osudu či k nadprirodzenej realite.

Humanizmus predpokladá, že človek je morálne autonómny, preto je za svoje morálne postoje a rozhodnutia aj zodpovedný. Nikto nemôže človeku predpisovať, ako sa má správať, ak si uvedomuje svoju zodpovednosť. Humanista vie, že morálne pravidlá vyvierajú z našej prirodzenej existencie ako sociálneho živočích. Preto si človek musí svoje morálne postoje aj sám rozvíjať a nespoliehať sa na nejaký daný súbor morálnych pravidiel. Človek vyznávajúci humanizmus preto nemôže byť ani morálne dogmatický, lebo vie, že morálne pravidlá nie sú večné, ani dané absolútne.

Vedecké poznávanie sveta považuje za autoritu, ktorá nás najlepšie orientuje v realite. Hoci takýto humanista priznáva človeku plné právo na imagináciu a nereálne túžby, podporuje vnímanie sveta, založené na vedecky potvrdených faktoch. Preto humanizmus nikdy nie je statickým postojom, ale vyvíja sa v čase – od starogréckeho humanizmu otvoreného len pre mužov-občanov určitého polis a uzavretého pre ženy, otrokov a cudzincov; až po moderný humanizmus liberálnej spoločnosti, ktorý priznáva všetkým ľudské práva a odmieta autoritárske spôsoby vládnutia.

Náboženský humanizmus preto nemôže byť skutočným humanizmom. Ako píše M. E. Marty, „Kresťanský humanizmus buduje svoj záujem o človeka na základnom prijatí kresťanskej viery. Ľudia vďačia za svoju existenciu a prirodzenosť činom Boha Stvoriteľa”.³⁴ Človek, ktorý nevďačí za svoju existenciu sám sebe, nemôže na seba hľadieť ako na plnohodnotnú bytosť.

Humanizmus chápeme ako pritakanie prirodzenému svetu a pozemskému životu človeka. Humanizmus hľadá v človeku hodnotu práve preto, že je to človek.

34 MARTY, MARTIN, E. (ED): *Readings in Christian Humanism*. Augsburg Fortress: Fortress Press, 2009, ss. 17-18.

LITERATÚRA

AKVINSKÝ, TOMÁŠ: *Kompendium teologie*. Praha: Krystal OP, 2010.

AUGUSTÍN, AURELIUS: *O kresťanskej náuke. O milosti a slobodnej vôli*. Prešov: Petra, 2004.

BENEDIKT XVI. *na audiencii: Viera a rozum ako cesta k poznaniu Boha*. 21. 12. 2012. Online, 1. 9. 2020, <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20121121057>

BOER, THEO DE: *Bůh filosofů a Bůh Pascalův. Na pomezí filosofie a theologie*. Benešov: Eman, 2003.

EPIKUROSOV: *O šťastnom živote*. Bratislava: Pravda, 1989.

FEUERBACH, LUDWIG: *The Essence of Religion*. Amherst: Prometheus Books, 2004.

HARRIS, SAM: *The End of Faith: Religion, Terror and the Future of Reason*. New York: W. W. Norton, 2005.

HOBBS, THOMAS: *O človeku*. Bratislava: Kalligram, 2010.

HOLBACH, PAUL HENRI THIRY D': *Christianity Unveiled. Being an Examination of the Principles and Effects of the Christian Religion*. Project Gutenberg: 2012 (e-kniha)

HUME, DAVID: *Dialogy o prirodzeném náboženství*. Praha: dybbuk, 2013.

JÁN PAVOL II.: *Encyklika Fides et ratio*. Bratislava: Don Bosco, 1998. Online. 5.9.2020, <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/fides-et-ratio>

LUCRETIUS, TITUS CARUS: *O přírodě*. Praha: Svoboda, 1971.

LUTHER, MARTIN: *Výbor z díla*. Praha: Vyšehrad, 2017.

MARTY, MARTIN, E. (ED): *Readings in Christian Humanism*. Augsburg Fortress: Fortress Press, 2009.

MILL, JOHN STUART: *Three Essays on Religion*. Amherst: Prometheus Books, 1998.

MIRANDOLA, GIOVANNI PICO DELLA: *O důstojnosti člověka*. Praha: OIKOMENHH, 2005.

NIETZSCHE FRIEDRICH: *Antikrist*. Bratislava: Iris, 2003.

PASCAL, BLAISE: *Myšlenky*. Praha: Mladá fronta, 1973.

RUSSEL, BERTRAND: *Prečo nie som kresťanom*. Online, 5. 9. 2020.
<http://www.zosity-humanistov.sk/1998/10/preco-nie-som-krestanom>

SARTRE, JEAN-PAUL: *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1987.

VOLTAIRE, FRANÇOIS-MARIE AROUET: *Filozofický slovník*. Bratislava: Pravda, 1976.

